

տական ցեղերի եղբայրութեան մասին: Առանձնապէս ուժեղ տպւորութիւն
թողեց համագումարի նախագահ Ալի Մարդան բէգ Թոփչիբաշեի մահմետա-
կանութեան միութիւնը դրատող ճառը:

Ազգային-քաղաքական հարցի մասին համագումարում գեկուցում ներ-
կայացրեց «Աչըկ Սէոզ» թերթի խմբագիր և ապագայ Մուսալաթի պարա-
զլուի Մահմէդ էմին Ռասուլ Ջադէն, որ պաշտպանեց Ռուսաստանը
դաշնակցական հանրապետութեան վերածելու անհրաժեշտութիւնը: Դաշ-
նակցութեան, իբրև հիմք, պէտք է դրէր ազգային սկզբունքը, ազգային
ամենալայն ինքնորոշման իրաւունքը: Ռուսաստանը պէտք է կազմէր ինքնա-
վար ազգերի միութեանց միութիւն, որի կենտրոնական իշխանութեան պէտք
է վերապահէր միայն արտաքին քաղաքականութիւնը, երկրի պաշտպանու-
թեան գործը, հաղորդակցութեան միջոցները:

Ռասուլ-Ջադէի գեկուցման վրա՝ համագումարը միաձայնութեամբ
որոշեց. «1. Ռուսաստանի ապագայ պետական-քաղաքական կազմը պէտք է
լինի ռամկավար հանրապետութիւն՝ հողային-դաշնակցական սկզբունքներով,
որպիսի կազմով միայն հնարաւոր է լայնօրէն ապահովել մահմետական
ժողովուրդների ազգային շահերը: 2. Ընդունելով, որ մահմետական կրօն
դաւանող բոլոր ժողովուրդները կապած են իրար հետ հոգեւոր-մշակութա-
յին կեանքով՝ մահմետականների համագումարը անհրաժեշտ է համարում
ամբողջ Ռուսաստանում առաջ բերել ընդհանուր մահմետականութեան կեն-
տրոնական մի մարմին՝ օրէնսդրական իրաւասութիւններով՝ պաշտպանելու
համար վերև առաջադրած նպատակները»:

Պատերազմի խնդրում համագումարը որոշեց. «ամբողջութեամբ յարել
Ռուսաստանի դեմոկրատիային, որը պահանջում է պատերազմը վերջացնել
առանց հողագրաւումի և ռազմատուգանքի»:

«... Կովկասեան ազգութիւնների նկատմամբ համագումարը անհրա-
ժեշտ է գտնում սերտ ու համերաշխ յարաբերութիւն ստեղծել ամենքի հետ՝
նպատակ դնելով իրականացնել կեանքում փոխադարձ համերաշխութեան և
յարգանքի վրա հիմնւած ռամկավար իդէալները»:

Կովկասեան ժողովուրդների մէջ, ըստ էութեան, ամենից աւելի
համապետական հողի վրա կանգնած էին հայերը: Յեղափոխութեան սկզբին
երկու խնդիր էր զբաղեցնում նրանց. թիւրքահայկական հարցի լուծումը և
Անդրկովկասի վարչական վերաբաժանումը՝ ազգազբառական սկզբունքով:

Առհասարակ, վարչական նոր սահմանագծման խնդիրը կովկասեան
ժողովուրդներին ամենից շատ զբաղեցնող ու փոխադարձ դժգոհութիւն
պատճառող խնդիրներից մէկն էր: Տակաւին հին ռեժիմի օրով, փոխարեւ-
յութեան կից գումարւած գեմատույական խորհրդակցութիւնների միջոցին,
1916թ. ապր. 26—մայիս 7—ին, հայ ներկայացուցիչները դրել էին նոր «գիւ-
ղատնտեսական շրջաններ» կազմելու առաջարկը, բայց մնացել էին փոքրա-
մասնութեան մէջ. վարչական նոր բաժանման թաքուն ծրագիր էր այդ:
Յեղափոխութիւնից յետոյ, երբ գեմատու մտցնելու հարցը ստացաւ գործնա-
կան նշանակութիւն, հայերը նորից առաջ քաշեցին վարչական վերաբաժան-